

Zdravje, telo, bolezen

Družbena konstrukcija telesa

Telo po eni strani **imamo** → je **biološka danost**/entiteta, na katero vpliva genetski zapis, na katerega ne moremo vplivati. Določa razvoj in omejitve telesa.

Po drugi strani pa telo **smo** → je **družbena kategorija**, o kateri ima vsaka kultura določene zahteve oz. predstave, kakšno naj bi bilo. Prav zato lahko govorimo o **družbeni konstrukciji telesa**, ki velikokrat poizkuša prestopiti biološke meje.

Posebnost človeka je njegova zmožnost samozavedanja, obvladovanja in razpolaganja s telesom. Telo lahko:

- ~ **krasimo** (obleka, tetovaža, prebadanje, nakit...)
- ~ **preoblikujemo** (gibanje, diete, kirurški posegi...)
- ~ **zdravimo**
- ~ **z njim komuniciramo** in vzpostavljamo vez z zunanjim svetom (gibi telesa, mimika obraza...)

Teoretiki o telesu

1. **T. Veblen** opozarja na določene lastnosti pri enem in drugem spolu in omenja lepo **žensko kot statusni simbol** moškega.

30. leta 20. stoletja:

2. **M. Mauss** v svojem delu **Telesne tehnike** opozori na **kulturo uporabljanja** teles → ljudje nadzorujemo svoje telo z naučenimi tehnikami (hoja, tek, plavanje, nadzor nad spolnostjo, izločanjem...)

Od 90. let dalje se vprašanje telesa aktualizira - zaradi:

3. **Turner**: »**Psihosomatska družba**«, v kateri se veliko osebnih in družbenih problemov izraža preko telesa, predvsem v odnosu do hrane, osebnosti, določenih obolenjih...

4. **Giddens**: **Transformacija intimnosti** - povečano zanimanje za preoblikovanje telesa

5. same narave predmeta proučevanja - prepletanje med biološkimi in družbenimi potenciali

I. Telo in spol: biološki in družbeni spol

Lastno **doživljanje telesa** je temelj za izoblikovanje (med drugimi tudi) **spolne identitete**.

a. Biološki spol

Za človeka je značilen **spolni dimorfizem** → biološko določene telesne oz. fizične, anatomske, fiziološke značilnosti in razlike med ljudmi, glede na katere ločimo dva **biološka** spola: žensko in moškega, z različnima biološkima vlogama pri reprodukciji.

- ~ odločilen pri določitvi biološkega spola je 23. par kromosomov (XX - ž, XY - m)
- ~ biološki spol je določen ob združitvi ženske in moške spolne celice
- ~ govorimo lahko tudi o genetičnem ali kromosomskem spolu
- ~ med rastjo in razvojem zarodka se pod vplivom hormonov oblikujejo genitalne strukture v telesu in izven le-tega, na podlagi katerih se uvrstimo med ženske ali moške → **primarni spolni znaki**
- ~ med odraščanjem pa se pod vplivom hormonov izoblikujejo **sekundarni spolni znaki** - različne oblike telesa, višina, poraščenost, dojke

b. Družbeni spol

V različnih kulturah se na podlagi bioloških razlik oblikuje **spolna dihotomija** oz. **asimetrija** - družbeno razlikovanje spolov.

Različne družbe imajo **različne predstave in pričakovanja** o primernem videzu, vedenju, družbenih vlogah in osebnostnih lastnostih glede na spol.

Pogosto pa je prisotna družbena **neenakost med spoloma**, zasnovana na osnovi teh pričakovanj; moške in ženske vloge so družbeno neenako ovrednotene. Neenakosti so se v današnjih modernih družbah zmanjšale, vendar vseeno velja prepričanje, da se ženskost opredeljuje s fizičnim videzom, moškost pa s slogom življenja in dosežki.

c. Neujemanje biološkega in družbenega spola

- ~ **berdache** pri severnoameriških indijanskih plemenih → v biološkem smislu moški, ki so se oblačili in obnašali kot ženske
- ~ **hidžre** v Indiji, ki jih imajo za 3. spol
- ~ **transseksualnost** → ljudje, ki se rodijo v enem spolu, vendar se v njem ne identificirajo in si želijo preobrazbe (gre za težko osebno in družbeno preobrazbo)
- ~ **transvestija** → ljudje, ki si ne želijo spolne preobrazbe in se zadovoljijo le z markiranjem drugega spola - identificirajo se z obema spoloma

d. Spolna identiteta

- ~ rezultat družbenih in kulturnih dejavnikov
- ~ biološke razlike so le izhodišče za njeno izoblikovanje

Družbeni spol je pogosto navzven viden seštevek lastnosti, ki vključuje obnašanje, govorjenje, oblačenje...

Ann Oakley: »Do nekoga se vedemo kot do ženske oz. moškega, ne da bi poznali njegove genitalije. Ljudje namreč hodimo, govorimo, se oblačimo in gestikuliramo kot se od nas glede na biološki spol pričakuje.«

II. Družbena konstrukcija idealnih in lepih teles

V vsaki družbi se oblikujejo **predstave o tem, kakšno naj bi bilo idealno, privlačno in zaželeno žensko ali moško telo.**

Pojmovanje telesa je **kulturno, družbeno in časovno pogojeno** - predstave se skozi zgodovino in med kulturami precej razlikujejo.

Telesne značilnosti so se pogosto prevajale v **značajske oz. osebnostne lastnosti:**

- ~ **lepota** telesa se enači z **zaželenimi** osebnostnimi lastnostmi in **moralnostmi**
- ~ **grdoti** oz. odstopanju od standardov pa se pripisujejo **nezaželene** lastnosti in **nemorálnost**, kar vodi v stigmatiziranje

Zdravje, telo, bolezen

Prav tako pa se telesne značilnosti lahko prevajajo v statusno pripadnost → **suhost** je bila včasih znak za pomanjkanje, **debelost** pa za prestiž in bogastvo.

Še najbolj se je skozi zgodovino spreminjala predstava o lepem ženskem telesu. V 16. stoletju je veljalo, da naj bi ženske imele obseg pasu 33cm, po 16. stoletju pa so se predstave popolnoma spremenile. Lepa je postala ženska s širokimi boki in razkošnimi oblinami, vitke ženske pa so bile obravnavane kot grde in nezdrave. V današnjih družbah obilno telo ni več dojeto kot privlačno - v 1. polovici 20. stoletja se začne povezovati s psihičnimi problemi, lenobo in pomanjkanjem samonadzora. V 50. in 60. letih je bila definirana kot bolezen, 1997 pa jo je svetovna zdravstvena organizacija WHO opredelila kot kronično presnovno bolezen.

Novi lepotni standardi človekovega telesa vodijo k razmahu kozmetične industrije, plastične kirurgije, »pravilne« prehrane, telesne vadbe, revij in oddaj, ki vse to popularizirajo in izdelkov, ki se na ta račun prodajajo.

III. Posegi v telo

Človek svoje telo preureja in spreminja v skladu z družbenimi in kulturnimi normami. Tehnike tega poseganja so različne.

1. Od sredine 20. stoletja je predvsem med ženskami pogosto **ličjenje**, ki je usmerjeno predvsem na obraz in ima funkcijo **lepšanja** in **zakrivanja napak**. Pred tem so se ličile le igralke in prostitutke.

Ljudje zaradi religioznih, estetskih ali drugih družbenih razlogov svoje telo oblikujemo tudi z drugimi tehnikami: rezanjem, predrtjem, odstranitvijami, vstavljanjem tujkov, povečevanjem... Govorimo o **telesnih modifikacijah in mutilacijah** (pohabljanju) kot namernih spremembah na živem človeškem telesu.

2. Nekatere kulture in religije (judaizem, islam) predpisujejo **obrezovanje** moških spolovil, veliko zgražanja pa sproža **odstranjevanje klitorisa** (FGM) in **šivanje sramnih ustnic** pri ženskah in dekletih, predvsem v Afriki (130 milijonov žensk po svetu). Pohabljanje ženskih genitalij lahko interpretiramo kot obliko **moške dominacije nad ženskami in njihovo spolnostjo**.

3. Pri **tetoviranju** gre za vnašanje barvila v kožo s piki in vrezi ter s tem za trajno poslikavo telesa. Ta tehnika je stara in razširjena povsod po svetu.

V preteklosti so imele tetovaže drugačno vlogo kot danes; označevanje pripadnosti določeni etnični skupnosti, religiozne funkcije, zaznamovanje iniciacijskih obredov, stigmatiziranje (judje - davidova zvezda), zastraševanje...

Danes ima tetovaža ima navadno **simbolni pomen** za posameznika.

4. Konec 80. let 20. stoletja se pojavi **prebadanje** (piercing) z namenom **krašenja** telesa. Tudi prebadanje in vstavljanje okraskov so poznale številne predmoderne družbe.

Moderne družbe zelo cenijo zunanji videz in poudarjajo, da je telo treba nenehno preoblikovati.

5. V sodobnem svetu je zato razširjena **lepotna kirurgija** in **komercialno zobozdravstvo**, ki služita **lepšanju telesa**.

Dismorfofobija = nezadovoljstvo z lastno podobo in strah pred lastno grdoto, zaradi česar posameznik lahko doživlja psihične travme. Gre za posledico sodobne potrošniške

mentalitete. Ravno na to pa se sklicujejo lepotni kirurgi, ki poudarjajo, da s spreminjanjem zunanje podobe zdravijo človekovo dušo in posameznikom povečujejo samozavest.

6. **Samopoškodbeno vedenje** je razširjeno predvsem pri mladih in pogosteje pri dekletih. Gre za namerno vrezovanje rezov, zadajanje opeklin ali odrgnin v telo, puljenje las ipd.

Lahko pa tudi govorimo o **preoblikovanju človeškega telesa iz zdravstvenih razlogov**, kot je odstranitev dela telesa in zamenjava z drugim, pri čemer gre predvsem za notranje organe. V zvezi s tem se je pojavilo tudi novo področje kriminalitete - trgovanje s človeškimi organi.

J. Habermas v zvezi z uporabo genetske tehnologije ugotavlja, da postajajo takšni posegi družbeno sprejemljivi, ker jih znanstveniki utemeljujejo z zdravim in daljšim življenjem.

Zanj so ti posegi etično sporni, saj se v človekovo genetsko dediščino ne bi smelo umetno posegati. Govori o tehnizaciji človeške narave.

IV. Komuniciranje s telesom

Telo **povezuje** posameznika s socialnim in fizičnim okoljem. **Telesni stik** je kot prva oblika komunikacije ena temeljnih fizioloških in psiholoških potreb človeka. Človek se ob dotiku **počuti varneje**, potrebuje pa ga tudi ob strahu in depresiji.

Prav tako telo s čutnimi aparati (vid, sluh, vonj, tip in okus) omogoča posamezniku **dostop do informacij** iz družbenega in naravnega okolja.

Ljudje vzpostavljamo odnose in komuniciramo z drugimi ljudmi s pomočjo **neverbalne oblike komunikacije**, ki zajema geste, mimiko obraza, položaj in držo telesa...

S telesom sporočamo naslednje:

- značilnosti identitete (moškost, ženskost, konformnost z družbenimi normami...)
- pripadnost družbenemu sloju in s tem svoj status
- pripadnost subkulturi
- življenjski slog
- poklicno/profesionalno vlogo

Razumevanje telesa v sodobnih (post)modernih družbah

I. Potrošniška kultura in ukvarjanje s telesom

Ker so v (post)modernih družbah človeško telo pri delu nadomestili stroji, ni več toliko pomembno telo, ki je zmožno delati, vendar tudi telo, ki je zmožno uživati v prostem času, **hedonistično telo** ter takšno s **primernim videzom**.

V sodobnem kapitalizmu smo ljudje postali obsedeni z videzom telesa, na kar precej vpliva potrošniška kultura (izdelki, storitve), pri čemer imajo pomembno vlogo množični mediji.

Za današnje družbo je značilno:

- ~ finančno vlaganje v telo
- ~ **oblika in videz telesa** sta postala pomemben del identitete ljudi, ki se trudijo, da bi se približali podobam fizične popolnosti v medijih
- ~ zaželen videz zahteva **samodisciplino** pri izvajanju telesnih praks - gibanje, diete
- ~ ukvarjanje s telesom tudi izboljšuje človekovo počutje, njegovo samozavest in uspešnost
- ~ zaradi pretiravanja s telesno aktivnostjo in dietami lahko pride do **tveganj**
- ~ pogosto zasledimo vojaški, **militaristični žargon**: »problematične cone«, »odstranjevanje«, »uničenje«,... pri katerem je naše lastno telo kot »sovražno ozemlje«

II. Nezadovoljstvo s telesom

Dejanska telesa večine ljudi se razlikujejo od popolnega telesa, ki ga ponujajo mediji, saj ljudje nimajo časa in denarja, da bi se s tem nenehno ukvarjali.

Sodobni telesni ideal je zaradi možnosti retuširanja in spreminjanja posnetkov **pol človek** in **pol podoba**, oz. nekakšno fantazijsko telo. Vsiljevanje lepotnega ideala pri mnogih ustvarja **nezadovoljstvo z lastno podobo**, kar lahko vodi k skrajnim oblikam doseganja idealov.

- ~ motnje prehranjevanja so čustvene motnje, pri katerih ima človek spremenjen odnos do hrane. Pojavijo se zaradi želje po vitkosti in nadzoru nad telesom, vplivajo pa na nove zdravstvene probleme.
- ~ anoreksija in bulimija sta neke vrste **kulturno nasilje** nad človeškim telesom

Zdravje in bolezen

Zdravje = stanje popolnega telesnega, duševnega in socialnega blagostanja oz. ravnovesja (po opredelitvi WHO).

Bolezen = vse, kar od tega odstopa - neobičajno stanje telesnega, duševnega in socialnega blagostanja, ki sproža bolečino, nelagodje ali nezmožnost opravljanja česa (določenih vlog ali dela).

Znanstvena medicina razlikuje med zdravjem in boleznijo v smislu, da je **zdravje** tisto, kar je dobro in v ravnovesju, **bolezen** pa tisto, kar odstopa od normalnosti.

Nekateri opozarjajo, da je takšna opredelitev tvegana, ker je **zdravje relativno** in **individualno** - pri nekaterih se bolezen prične drugače, kot pri drugih.

Bolezen in zdravje sta namreč družbeno-kulturno pogojena in sta se različno dojemala v različnih časih in kulturah.

I. Družbeno-kulturna pogojenost pojmovanja zdravja in bolezni

V preteklosti so bile predstave in razumevanja pojmov **različne**.

- 19. stoletje: ženska histerija - bolezen žensk
- drapetomanija/begavost pri sužnjih - znaki: skušajo pobegniti od gospodarja; zdravljenje: kirurška odstranitev palcev na nogi
- debelost in homoseksualnost

B. Turner glede na razumevanje in razlage bolezni in zdravja loči skupine, pri čemer upošteva dve merili:

1) **kje** iščejo vzrok v bolezni:

- ~ **religiozno-mitične razlage**, pri katerih sta bolezen in zdravje posledici delovanja nadnaravnih, zunajnaravnih svetih dejavnikov in sil
- ~ **medicinske razlage**, pri katerih sta bolezen in zdravje povezana z naravnimi, posvetnimi dejavniki in procesi, ki jih je mogoče spoznati prek izkušenj, opazovanj in eksperimenti

2) **pri kom** se bolezen pojavlja:

- ~ **individualistične razlage** obravnavajo zdravje in bolezen kot kategoriji, ki se nanašata na posameznika in sta povezani z njegovim vedenjskimi vzorci ali podedovanimi lastnostmi
- ~ **kolektivistične razlage** pa obravnavajo izvor zdravja in bolezni iz skupnosti, pri čemer govorimo o boleznih, značilnih za določen čas (*za sodobne družbe npr. spolno prenosljive bolezni in bolezni srca in ožilja*)

Glede na to loči 4 skupine:

1. **Religiozno-individualistično** je bolezen **posledica delovanja nadnaravnih sil**, ki jih je s svojim vedenjem **izzval človek**, ker je **kršil** religiozne norme (grešil). Navadno je opredeljena kot **kazen** višjih sil, ki se ji človek lahko izogne s tem, da se **spokori** (s postom, seksualno vzdržnostjo, trpinčenjem telesa...), ali pa z **žrtvovanjem, romanji**... Pojavlja se tudi razlaga, da je bolezen božje **preizkušanje vernosti** človeka.

2. **Religiozno-kolektivistično**: gre za podobno pojmovanje bolezni, kot prej omenjeno, le da posameznik s kršenjem religiozних norm **prikliče bolezen na celotno skupnost**.

3. **Posvetno-individualistična** pojmovanja iščejo **naravne vzroke** bolezni, ki so posledica **vdorov zunanjih povzročiteljev** (okužbe z virusi in bakterijami, poškodbe, zastrupitve...) ali **genskih napak**. Vzrok bolezni so torej **dogodki, ki niso religiozni**, človek pa ni moralno odgovoren za bolezen. Takšno pojmovanje je značilno za zahodno znanstveno medicino.

4. **Posvetno-kolektivistično** razumevanje pa išče vzroke bolezni v družbenih dejavnikih in okoliščinah, v katerih živijo posamezniki.

Npr. *življenjska doba ljudi, ki živijo v razvitejših državah je daljša, različna je glede na slojno pripadnost, prav tako velja za smrtnost novorojenčkov. Bolezni se spreminjajo tudi skozi čas.*

II. Razvoj znanstvene medicine in medicinski pogled na zdravje in bolezni

Medicina skrbi za zdravljenje bolezni in za zdravje samo. Današnja, **zahodna znanstvena medicina**, temelji na posvetnih in individualističnih razlagah bolezni.

Medicina kot moderna znanost se je začela razvijati v **18. stoletju**, kar so spodbudile mnoge družbene spremembe, ki jih označujemo kot **modernizacijo**. Tudi v preteklosti se je ob sistemu religiozних verovanj o bolezni razvijalo tudi področje medicine, ki je temeljilo na opazovanju, poskusih in praktičnih postopkih. Najbolj sta na razvoj današnja medicine vplivala **grška antična medicina** in oče moderne medicine, **Hipokrat**.

Zdravje, telo, bolezen

Značilnosti zahodne medicine:

- ~ telo pojmuje kot **biološko-fiziološko entiteto** - je naravna, fizična enota, podvržena biološkim zakonitostim in procesom in deluje neodvisno od človekove duševnosti
- ~ bolezen je **odstopanje od normalnega** stanja organizma, norma pa je določena s povprečjem pri populaciji
- ~ telo deluje kot **stroj** - ima svoj tempo in način, lahko pa se tudi pokvari in takrat ga je potrebno popraviti
- ~ jasno **razmejuje med normalnimi in abnormalnimi** oz. bolezenskimi proces
- ~ vsaka bolezen zahteva jasno znanstveno specializacijo in ustrezne specialiste

III. Družbena vloga medicine in medikalizacija

Funkcionalistično

T. Parsons pripisuje medicini velik pomen, saj izvaja funkcijo nadzora odklonskosti → zdravje je po Parsonsu temelj, ki vpliva na dosežke posameznikov, da opravljajo družbeno koristna dela, kar je **bistveno za nemoteno delovanje družbe**. **Bolezen je zanj oblika odklonskosti**, ker človek zaradi nje ne opravlja družbenih vlog, v vlogi bolnika pa se posameznik izogne družbenim odgovornostim. Medicina **skrbi, da odstrani bolezen** (izloča nesposobne oz. nezdrave) in **odloča, kdo je resnično bolan**.

Kritike:

- ~ *Parsons govori o vlogi bolnika, kot bi bila ta stvar individualne izbire, čeprav pogosto nismo odgovorni za določene bolezni*
- ~ *ni upošteval, da nekatere bolezni stigmatizirajo, zaradi česar se ljudje pogosto ne želijo zateči v vlogo bolnika*
- ~ *nadzorna vloga medicine je lahko tudi problematična*

Konfliktno

Turner zagotavlja, da je moderna medicina **prevzela vrsto funkcij in elementov religije**, s čimer **nadomesti religijo** v funkciji varuha moralnosti. Medicina namreč določi podstavke, ki veljajo za normalnost in pravilnost, s čimer religijske norme nadomestijo zdravstvene. Medicina spodbuja pojmovanje bolezni kot **kazni za nezdravo življenje** (podobno kot religija → greh).

Turner pa ni le kritičen, temveč poudarja, da se je z razvojem medicine izboljšalo zdravstveno stanje prebivalstva, zmanjšala smrtnost in podaljšala pričakovana življenjska doba.

Foucault poudarja represivno disciplinatorno vlogo medicine, ki se kaže pri **razvrščanju ljudi** po kriteriju normalno - deviantno ter v razširjenosti tehnik **samodiscipline**, ki jih utemeljujejo norme zdravja.

Simbolično-interakcionistično

Goffman opozarja na vpliv in vlogo stereotipov in predsodkov pri zdravniški praksi, predvsem odnosu zdravnikov do pacientov, kar pogosto vodi k etiketiranju ljudi kot duševnih bolnikov. Pri tem igrajo pomembno vlogo spolna, nacionalna, slojna, subkulturalna pripadnost.

Poudarja tudi, da medicina s tem opravlja pomembno vlogo družbenega nadzora.

Medicinsko razločevanje med zdravim in nezdravim se čedalje bolj širi na področja individualnega in družbenega življenja. **Medikalizacija družbe** = proces, pri katerem se čedalje več področij družbenega življenja, navad in pojavov obravnava z vidika medicine (prehranjevanje, učenje, prosti čas...).

Pri posamezniku se to kaže kot **ponotranjeni nadzor**, ki ga izvaja nad samim seboj v imenu zdravega življenja.

Sestavni del medikalizacije je tudi obsežen kompleks bolnišnic, zdravstvenih domov, farmacevtskih družb in profesionalnih zdravniških združenj.

Družbene neenakosti, zdravje in bolezen

I. Javni zdravstveni sistemi

Zdravstvene storitve so v modernih družbah pojmovane kot **dobrine splošnega pomena**, ki bistveno vplivajo na kakovost življenja ljudi. Dostopne naj bi bile vsem pod enakimi pogoji in vsaj delno brezplačno.

Dostopnost zdravstvenih storitev proučujemo z različnih vidikov:

- ~ preskrbljenost prebivalstva z zdravstvenim **osebjem** in zdravstvenimi **zmogljivostmi** ter njihova razporejenost
- ~ ustrezne **dostopnosti programov** zdravstvene zmogljivosti na različnih ravneh, pri čemer je pomembna dolžina čakalnih dob
- ~ **finančne dostopnosti** zdravstvenega varstva

Koncept javnega zdravstva se je uveljavil že po 2. svetovni vojni. Odpravil naj bi vpliv družbenega statusa na dostop do zdravstvenih storitev.

Od 50. in 60. let:

- ~ dobrine in storitve splošnega pomena
- ~ javne
- ~ dostopne vsem, pod enakimi pogoji

Od 80. let 20. stoletja:

- ~ poleg dostopnosti in javnosti še:
- ~ poudarek na **individualni odgovornosti** za zdravje, za katerega naj bi posameznik poskrbel z zdravim življenjem; v nasprotnem primeru naj si za zdravljenje plača sam
- ~ posledica tega so vedno večje razlike v zdravstvenem stanju ljudi glede na sloj

II. Individualizacija odgovornosti za zdravje

Na individualizacijo odgovornosti za zdravje in izoblikovanje **koncepta zdravega življenja** so vplivale **neoliberalistična politika** ter težave **javnih zdravstvenih sistemov**, ki so povezane s **pomanjkanjem denarja in kadrov** in so posledica:

- ~ **večje tehnološke razvitosti medicine**, ki zahteva čedalje večje vlaganje
- ~ **staranja prebivalstva**, ki zahteva več zdravstvenih storitev

Značilnosti:

- ~ več osebne skrbi in odgovornosti
- ~ preusmeritev od bolezenskih znakov k »bolezenskemu vedenju«, ki vodi v bolezen
- ~ Vzrok bolezni naj bi izviral iz posameznikovega življenjskega sloga, zato mora živeti tako, da bo preprečil bolezen, kar sproža **dileme** (Ali je res slog tako pomemben? - ne omenjajo se toliko okoliščine, na katere posameznik ne mora vplivati [onesnaženost, slabe delovne razmere...])
- ~ premalo poudarjajo, da je pomemben tudi status posameznika

III. Zdravje kot socialno-ekonomska kategorija

Predvsem **konfliktne teorije** poudarjajo, da na zdravje vplivajo družbeni, gospodarski in politični dejavniki, ki jih posamezniki ne morejo nadzorovati.

Številne raziskave kažejo, da obstaja povezanost med zdravjem in izobrazbo. Revnejši in manj izobraženi namreč:

- ~ imajo krajšo življenjsko dobo
- ~ imajo več kroničnih obolenj
- ~ so bolj izpostavljeni različnim vrstam stresa

To razlagamo s tem, da so z izobrazbo povezani **dohodki** in **družbeni status** posameznika, kar tudi vpliva na njegovo **samozavest**. Vse to vpliva na **kakovost življenja** in s tem tudi na **zdravje**.